

MEROVEJSKÝ ZÁVĚSEK Z PRAHY-ŠÁRKY

Rastislav Korený – Regina Janíková

ÚVOD

Předmětem příspěvku je starší nález, pocházející z blíže neznámého místa v Praze-Šárce (dnes katastrální území Dolní Liboc, Veleslavín, Vokovice, Dejvice).

POPIS A MÍSTO NÁLEZU

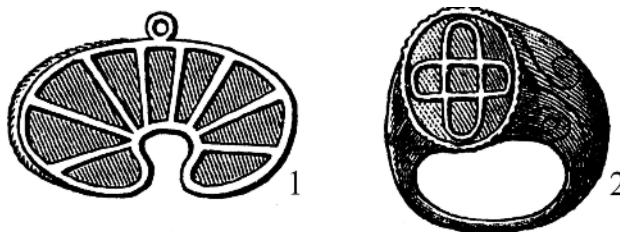
Popis závěsku, pravděpodobně dnes již neexistujícího, vychází z poněkud schematizované kresby (*obr. 1:1*). Zlatý závěsek je ledvinovitého tvaru, zdobený technikou cloisonné. Pohledová strana byla členěna do devíti jednoduchých, převážně lichoběžníkovitých přihrádek vykládaných almandiny, anebo (spíše) červenými skly. Podle kresby se zdá, že boky závěsku byly rýhované. Jednoduché, neprofilované kruhové ouško je pravděpodobně rovněž schematicky znázorněno. Z mírného natočení předmětu není jasné, zda je ouško nakresleno z boku či ze předu. Výška předmětu je 1,5 cm, šířka 2 cm.

Závěsek byl uložen ve sbírce N. Lehmana (*Lüssner 1882, LXVII; Niederle 1918, 9; ke sbírce srv. Sklenář 2003, 22*), jejíž malá část se dostala do Městského muzea v Praze. Větší část kolekce byla rozprodána do různých sbírek, vesměs do zahraničí (např. do Berlína; *srv. Filip 1932*). Závěsek byl nalezen v letech mezi pořízením fototabulek Lehmannovy sbírky v r. 1878 (závěsek totiž na nich chybí) a jeho zveřejněním v r. 1882 M. Lüssnerem.¹

Ve starší literatuře je místo nálezu uváděna Šárka u Prahy (*Lüssner 1882, LXVII, Fig. I; Much 1889, Taf. LXXXIX:6*), či Praha-Šárka (*Niederle 1918, 9; Turek 1949, 130–131; Filip 1949, 126; k starším nálezům před r. 1870 viz Sklenář 1992, 196–202*).

DATOVÁNÍ A FUNKCE

Závěsek nemá v českých nálezích téměř obdoby. Vzdáleně se mu podobá jediné miniaturní stříbrný závěsek, nalezený v hrobě 16/XI v Záluží (*Svoboda 1965, tab. LXXXIX:2*).² Plocha tohoto šperku je členěna do tří malých políček, po vnějším obvodu rámovaných drobným perlencem.³

Obr. 1. Praha-Šárka. 1 – závěsek, 2 – prsten
(podle Lüssner 1882)

¹ Tabule jsou uloženy v Národním muzeu, Archeologickém ústavu v Praze a v Muzeu hlavního města Prahy. Předpokládané datum nálezů mezi lety 1878–1882 potvrzuje např. i protáhlý zlatý lístek z Hradiště u Stradonic, rovněž publikovaný prvně M. Lüssnerem v r. 1882 (LXVII; *srv. Much 1889, Taf. LXXXIX:4*, zde mylně lokalizovaný do Prahy-Šárky). Za informace ohledně osudů částí Lehmannovy sbírky děkuji M. Hlavovi.

² Ze záspy hrobové jámy ještě pochází stříbrná dutá kulička s dvěma otvory, lemovanými prstenci; B. Svoboda považoval předmět za knoflík, a tedy s jistou pravděpodobností za zbytek velké spony (*Svoboda 1965, tab. LXXXIX:1*). Domníváme se, že se jedná o korál, který byl původně, stejně jako jeho půlměsícovitý protějšek, součástí náhrdelníku.

³ Technika přihrádkové výzdoby je mezi českými nálezmi doložena ještě v případě terčovité spony, nalezené v hrobě 2 v Roudnici nad Labem-Hracholuskách (*Svoboda 1965, tab. LXXVII:3*). Spona náleží k typu A 3.10 podle třídění K. Vielitzové, která ji datuje nejdříve na konec 5. století (*Vielitz 2003, 69*), čemuž by neodporovala ani přítomnost bronzové dvoudílné průvlečky (*Svoboda 1965, tab. LXXVII:6*), jejichž výskyt je kladen do intervalu konce 5. až třetí čtvrtiny 6. století (*Losert – Pleterski 2003, 318–320*). Podobné provedení má také terčovitý závěsek z hrobu V z Prahy-Dejvic, Podbaby (*Svoboda 1965,*

Z hlediska tvaru je pražskému nálezu podobný stříbrný závěsek z Keszthely-Fenekpuszty, hrobu 2000/120, datovaného do konce 4. a počátku 5. století (Müller – Stadler 2008, 299). Tvarově i provedením se rovněž blíží půlměsícovité závěsky z dnes neznámého naleziště (Itálie?) z druhé poloviny 5. století. Identické je zejména jednoduché kruhové poutko, kterým byl závěsek zavěšen na háček, připevněný na drátěném náhrdelníku (Bierbrauer 1975, Tav. LXII:2; Kidd 1987, 431, X,3.a; náhrdelník byl ovšem v novověku upraven). Z téže doby, nebo jen o něco starší, jsou lunicovité závěsky z hrobu 1-2 z Dunapataj-Bödpuszty (Bóna 1991, Farbt. XXIX) a z hromadného nálezů v Cluj-Someșeni (Horedt – Protase 1970, Taf. 23-13-18). Do poslední třetiny 5. století spadají závěsky z hrobu 94 v Basel-Kleinhüningen (Giesler-Müller 1992, taf. 16:2,3; Martin 2002, Abb. 6). Svým provedením je šareckému závěsku mnohem bližší exemplář z hrobu 14 z Mühlhausenu, datovaného do skupiny IIB (Schmidt 1961, Taf. 43b; 1976, Taf. 115:7a; Behm-Blancke 1973). Liší se od něj ztvárněním závěsného poutka. Dalším je nedávno publikovaný z hrobu 254 v Aschheim-Bajuwarenring, datovaný mezi l. 530–570, který ztvárňuje dvě spojené, od sebe odvrácené ptačí hlavičky (Gutsmiedl-Schümann 2010, Taf. 78:4).

Stejně ztvárnění komůrek a celkový ledvinovitý tvar našly uplatnění také na soudobých přezkách, zvláště pak typu Mézières-Caours (Koch 2001, 575; Thiedmann 2008, Taf. 19:4, Abb. 32). Přezky tohoto typu se objevují na konci 5. a počátku 6. století (srv. Capraia, 2. pol. 5. stol., Kazanski – Mastykova – Périn 2002, fig. 2:4; Schleithem-Hebsack, hrob 695, Burzler – Höneisen – Leicht – Ruckstuhl 2002, Abb. 95, 188; Basel-Kleinhüningen, hrob 63, poslední třetina 5. stol., Giesler-Müller 1992, taf. 9:9; Pouan, třetí čtvrtina 5. století, Kol. 2000, 169).

Podle výše uvedeného lze konstatovat, že závěsek z Prahy-Šárky byl vyroben někdy na konci 5. případně až na počátku 6. století.⁴

Pozoruhodný je samotný tvar šperku. M. Lüssner přirovnal jeho tvar k listu kopytníku evropského (*Asarum europaeum* L.). Jedná se o trvalou bylinu hojně rostoucí od střední Francie po střední Ural, v horách jižní Evropy a v Malé Asii. Má několik variant, z nichž pro nás je zajímavější *A. e.* subsp. *romanicum* s papilnatými listy, který se mohl stát předlohou pro náš závěsek (na rozdíl od varianty s listy lypsými). Kopytník je jedovatou rostlinou, známou již ve starověku. Využíval se ve farmacii; dnes spíše v homeopatii (Příhoda 1973, 29–30; Skalická 1988, 352–354) a zvěrolékařství (Hruška 1996, 163). Používal se také k dávení po větším požití alkoholu (Hruška 1996, 163). Byl nevhodný pro těhotné a kojící ženy, malé děti; po jeho požití mohla žena potratit (Janča – Zentrich 2008). Podle novodobé verze původně středověkého herbáře Liber herbarum dánského botanika Henrika Harpestrænga († 1244) měl mít údajně vliv na vynechání menstruace.⁵

Je ale záhodno poznamenat, že závěsek může zobrazovat v podstatě jakýkoliv stylizovaný list vejčitého/ledvinovitého tvaru, který není typický pouze pro druh *Asarum europaeum* L. Jeho vzhled připomíná tvary listů některých příslušníků čeledi violkovitých (*Violaceae* Batsch), zvláště pak violku vonnou (*Viola odorata* L.), rozšířenou původně v jižní a jihozápadní Evropě a vyskytující se i ve žluté formě (*sulphurea*). V minulosti byla používána jako přísada do parfémů a přípravků s údajně afrodisiakálními účinky (V. Tlusták, osobní sdělení).

Tvarově podobné listům kopytníku evropského jsou také listy několika vodních rostlin, z jejichž zástupců jmenujme především stulík žlutý (*Nuphar lutea* L.) nebo voďanku žabí (*Hydrocharis morsus-ranae* L.; www.kvetena.cz).

Shora uvedené druhy slouží pro ilustraci faktu, že interpretace vzhledu závěsku je otázkou pouze zkušenosti pozorovatele, a tudíž se na ni nemůžeme bezvýhradně spolehnout. Vezmeme-li však v úvahu tradiční použití zmíněných rostlin v minulosti, nošení symbolu k získání náklonnosti protějšku se jeví

tab. XLII:1), který podle železného kování brašny a na kruhu točené nádoby pochází z konce 5. až počátku 6. století. Dále je uváděn trn přezky ze zničeného hrobu z Radonic nad Ohří (Svoboda 1965, Tab. LXXX:5) z poslední třetiny 5. století. Posledním známým předmětem s příhrádkovou výzdobou je prsten z Prahy-Šárky (viz pozn. 4, obr. 1:2).

⁴ M. Lüssner v citované práci vyobrazil také známý zlatý prsten z Mikšovy sbírky, zdobený technikou cloisonné ve formě čtyřlístku (Lüssner 1882, Fig. I). Tento často se vyskytující motiv se objevil např. na kování opasku a na ploténce přezky v hrobě 63 v Basel-Kleinhüningen, datovaném do poslední třetiny 5. stol. (Giesler-Müller 1992, Taf. 9:5,9), na ploténce přezky z hrobu 174 v München-Aubing z 2. pol. 5. stol. (Dannheimer 1998, Taf. 20:2) a na klešťovitě sponě z ženského hrobu z Kolína z první třetiny 6. stol. (Doppelfeld 1960). K prstenu ještě tolik, že dosavadní literatura jej vesměs lokalizovala obecně do Podbabý (např. Buchtela – Niederle 1910, tab. XXIII:14; Preidel 1930, Abb. 365). Nedávno byla dokonce otištěna informace, že měl pocházet z výzkumů J. L. Píče a J. A. Jíry v Mailbeckově cihelně v letech 1892–93, což je s ohledem na datum první publikace prstenu (r. 1882) zřejmý omyl (Droberjar 2005, 821–822-obr.). V této cihelně se navíc první nálezy objevují až v r. 1886 (Štorch 1921, 188; srv. Šnajdr 1896). K pozdější lokalizaci do Podbabý svedl zřejmě údaj na tabuli s kresbami nálezů z Mikšovy/Bergrovy sbírky, uložené v Národním muzeu v Praze (Vila Juliska [Podbaba]; srv. Sklenář 2003).

⁵ Digitální verze dostupná na www.liberherbarum.com.

jako přijatelnější varianta. Tuto možnost ostatně podtrhuje také fakt, že konstrukčně je pražský nález odlišný od klasických, lunicovitých závěsků, které mají na spodní části středový výstupek (srv. nálezy z Mühlhausenu, Strachotína; přehled *Chorvátová* 1998).

ZÁVĚR

Ve starší literatuře byl zaznamenán předmět, který je dalším přírůstkem k již známým typům luxusních šperků, nošeným na konci 5. a v první třetině 6. století. V tomto případě se jedná o zlatý závěsek zdobený technikou cloisonné. Svým tvarem připomíná listy některých rostlin, známých již ve starověku svými účinky (kopytník, violka) a současně se odlišuje od klasických lunicovitých závěsků.

PRAMENY

Monumenta populorum varia, collecta a Nicolao Lehmann Pragae, 1878 (archiv NZ NM Praha, archiv NZ MM Praha a archiv NZ AÚ Praha, čj. 1676/51, fond Stradonice).

LITERATURA

- Behm-Blancke, G.* 1973: Gesellschaft und Kunst der Germanen: die Thüringer und ihre Welt. Dresden.
- Bierbrauer, V.* 1975: Die ostgotischen Grab- und Schatzfunde in Italien. Spoleto.
- Bóna, I.* 1991: Das Hunnenreich. Stuttgart.
- Buchtela, K. – Niederle, L.* 1910: Rukověť české archaeologie. Praha.
- Burzler, A. – Höneisen, M. – Leicht, J. – Ruckstuhl, B.* 2002: Das frühmittelalterliche Schleithem – Siedlung, Gräberfeld und Kirche. Schaffhauser Archäologie 5. Schaffhausen.
- Doppelfeld, O.* 1960: Das fränkische Frauengrab unter dem Chor des Kölner Domes, *Germania* 38, 89–113.
- Droberjar, E.* 2005: Praha germánská. In: M. Lutovský – L. Smejtek a kol., *Pravěká Praha*. Praha, 777–841.
- Filip, J.* 1932: Bohemika v Berlíně, *Památky archeologické* 38, 64–66.
- Filip, J.* 1949: Praha pravěká. Praha.
- Giesler-Müller, U.* 1992: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Basel-Kleinhüningen. *Basler Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte* 11B. Derendingen-Solothurn.
- Gutsmiedl-Schümann, D.* 2010: Das frühmittelalterliche Gräberfeld Aschheim-Bajuwarenring. *Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte* 94. Kallmünz/Opf.
- Horedt, K. – Protase, D.* 1970: Ein völkerwanderungszeitlicher Schatzfund aus Cluj-Someşeni (Siebenburgen), *Germania* 48, 85–98.
- Hruška, B.* 1996: Jak se léčit rostlinami. Praha.
- Chorvátová, H.* 1998: K významu lunicových přívěsků z včasnostredověkých pohřebísk střednej Európy, *Praehistorica* 13, 135–140.
- Janča, J. – Zentrich, J. A.* 2008: *Herbář léčivých rostlin* 2. Praha.
- Kazanski, M. – Mastykova, A. – Périn, P.* 2002: Byzance et les royaumes barbares d'Occident au début de l'époque mérovingienne. In: J. Tejral (Hrsg.), *Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum*. Brno, 159–193.
- Kidd, D. S. W.* 1987: Kommentar zum Fund von Domagnano. In: W. Menghin – T. Springer – E. Wamers (Hrsg.), *Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der völkerwanderungszeit*. Nürnberg.
- Kol.* 2000: *L'Or des princes barbares*. Paris.
- Losert, H. – Pleterski, A.* 2003: Altenerding in Oberbayern. Struktur des frühmittelalterlichen Gräberfeldes und „Ethnogenese“ der Bajuwaren. Berlin-Bamberg-Ljubljana.
- Lüssner, M.* 1882: Notizen. Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale. Neue Folge 8, s. LXVII.
- Martin, M.* 2002: „Mixti Alamannis Suevi“? Der Beitrag der alamannischen Gräberfelder am Basler Rheinknie. In: J. Tejral (Hrsg.), *Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 19. Brno, 195–223.

- Much, M. 1889: Kunsthistorischer Atlas. K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale. Wien.*
- Müller, R. – Stadler, P. 2008: Gräberfelder vor der südmauer der Festung. In: M. Hegewisch (red.), Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderung. Bonn-Darmstadt, 298–307.*
- Niederle, L. 1918: Merovejská kultura v Čechách, Památky archeologické 30, 1–16.*
- Preidel, H. 1930: Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger I, II. Kassel.*
- Příhoda, A. 1973: Léčivé rostliny. Praha.*
- Schmidt, B. 1961: Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle 18. Halle.*
- Schmidt, B. 1976: Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. Katalog (Nord- und Ostteil). Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle 29. Berlin.*
- Skalická, A. 1988: Aristolochiaceae Juss. – podražcovité. In: S. Hejný – B. Slavík (ed.), Květena České socialistické republiky. Praha, 350–354.*
- Sklenář, K. 1992: Archeologické nálezy v Čechách do r. 1870. Prehistorie a protohistorie. Praha.*
- Sklenář, K. 2003: Archiv náleзовých zpráv oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea v Praze. Zprávy ČAS-supplément 51. Praha.*
- Sklenář, K. 2005: Praha archeologická. In: M. Lutovský – L. Smejtek, Pravěká Praha. Praha, 17–73.*
- Šnajdr, L. 1896: Osada příslušná k pohřebišťům v Podbabě, Časopis společnosti přátel starožitností českých 4, č. 2, 33–37.*
- Štorch, E. 1921: Praha v době předhistorické. Praha.*
- Thiedmann, A. 2008: Die merowingerzeitlichen Grabfunde in der Wetterau. Materialien zur Vor- und Frühgeschichte von Hessen 24. Wiesbaden.*
- Turek, R. 1949: Šárka v pravěku. In: J. Klika (red.), Šárka. Přírodovědecký a archeologický průzkum a výzkum chráněné oblasti Šárecké. Zprávy památkového sboru hlavního města Prahy 10. Praha, 114–142.*
- Vielitz, K. 2003: Die Granatscheibenfibeln der Merowingerzeit. Europe médiévale 3. Montagnac.*

DER MEROWINGISCHER ANHANG AUS PRAG-ŠÁRKA

In der älteren, wenig erreichbaren Literatur aus dem 19. Jahrhundert wurde ein Goldanhang mit der allgemeinen Lokalisierung in Prag-Šárka (der Ortsname eines relativ großen Gebietes – die Fläche von gegenwärtigen Katastralgebieten Dolní Liboc, Veleslavín, Vokovice, Dejvice; Lüssner 1882, Fig. 1), der bisher nicht ausgewertet wurde, veröffentlicht. Der Anhang ist mit der Technik „cloisonné“ verziert und nach der Analyse wurde er am Ende des 5. Jahrhunderts, eventuell am Anfang des 6. Jahrhunderts erzeugt. Seine Gestalt erinnert an die Blätter von manchen Pflanzen (Asarum europaeum L., Viola odorata L.), die schon im Altertum dank ihren Auswirkungen bekannt wurden. Es handelt sich vermutlich nicht um einen einfachen Schmuck, sondern um den Anhang mit der magischen Funktion. Er unterscheidet sich gleichzeitig mit seiner Konstruktion von klassischen Mond-Anhängen.

Abb. 1. Prag-Šárka. 1 – der Anhang, 2 – der Ring (nach Lüssner 1882)